

Особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби

О.А. Дабіжа¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2025	Право	343.13:355.4

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20121783>

Анотація. У статті досліджено особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби в умовах воєнного стану. Наголошено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не містить спеціальних процесуальних норм, які б регламентували проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій щодо цієї категорії кримінальних правопорушень, однак їх специфіка проявляється на рівні практичної реалізації процесуальних повноважень.

У статті проаналізовано наукові підходи до тактики проведення окремих слідчих дій у складних умовах військової служби, зокрема під час бойових дій, навчань та передислокації військових підрозділів. Зазначено, що динамічність оперативної обстановки, обмежений доступ до місця події та специфіка військової організації зумовлюють необхідність застосування гнучких тактичних прийомів, зокрема вибіркового огляду місця події та оперативного реагування слідчо-оперативних груп.

Окрему увагу приділено проблемам проведення допитів військовослужбовців і свідків, які можуть перебувати в районах виконання бойових завдань або у складі військових частин з обмеженим режимом доступу. Обґрунтовано доцільність удосконалення процесуальних механізмів, зокрема шляхом розширення можливостей дистанційного отримання показань або проведення допиту слідчим суддею до вибуття осіб у зону бойових дій.

У статті також розглянуто особливості проведення обшуку, огляду та тимчасового доступу до речей і документів у провадженнях зазначеної категорії. Підкреслено, що встановлення місцезнаходження військовослужбовця та збирання доказів ускладнюється специфікою військової служби, режимом секретності та можливим переховуванням осіб, що потребує підвищеного рівня організації слідчої діяльності.

Зроблено висновок, що ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби значною мірою залежить від адаптації загальних процесуальних інструментів до умов воєнного стану, належної взаємодії між слідчими органами та військовим командуванням, а також

¹ аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0009-0006-2101-8121

удосконалення тактичних підходів до проведення слідчих дій у специфічному військовому середовищі.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, військові кримінальні правопорушення, досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, предмет доказування

Features of pre-trial investigation of criminal offenses against the established procedure for military service

The article examines the features of pre-trial investigation of criminal offenses against the established procedure for military service under martial law. It is emphasized that the current criminal procedural legislation of Ukraine does not contain special procedural norms that would regulate the conduct of investigative (search) and covert investigative (search) actions in relation to this category of criminal offenses, however, their specificity is manifested at the level of practical implementation of procedural powers.

The article analyzes scientific approaches to the tactics of conducting individual investigative actions in difficult conditions of military service, in particular during combat operations, exercises and redeployment of military units. It is noted that the dynamics of the operational situation, limited access to the scene and the specifics of the military organization necessitate the use of flexible tactical techniques, in particular, a selective inspection of the scene and the rapid response of investigative and operational groups.

Special attention is paid to the problems of conducting interrogations of servicemen and witnesses who may be in areas of combat missions or in military units with limited access. The feasibility of improving procedural mechanisms is substantiated, in particular by expanding the possibilities of remote obtaining of testimony or conducting interrogation by an investigating judge before the departure of persons to the combat zone.

The article also considers the features of conducting a search, inspection and temporary access to things and documents in proceedings of the specified category. It is emphasized that establishing the location of a serviceman and collecting evidence is complicated by the specifics of military service, the secrecy regime and the possible concealment of persons, which requires an increased level of organization of investigative activities.

It is concluded that the effectiveness of pre-trial investigation of criminal offenses against the established procedure for military service largely depends on the adaptation of general procedural tools to the conditions of martial law, proper interaction between investigative bodies and military command, as well as the improvement of tactical approaches to conducting investigative actions in a specific military environment.

Keywords: criminal process, criminal proceedings, military criminal offenses, pre-trial investigation, investigative (search) actions, subject of evidence

Вступ

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає особливості проведення слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій по відношенню до будь-якої категорії кримінальних правопорушень, включаючи і військові кримінальні правопорушення. Але такі особливості приховані не на рівні законодавства, а на рівні фактичної реалізації відповідної процесуальної дії. Можна погодитись з В.В. Давиденком, який зазначає, що тактичні прийоми проведення слідчого огляду під час розслідування військових кримінальних правопорушень за умов бойових дій, військових навчань, пішої чи механізованої передислокації військових підрозділів, а також їх перебування в оперативних районах розгортання і маневрування, характеризуватимуться особливою специфікою. Такі обставини зумовлюють динамічну зміну оперативної та слідчої обстановки й потребують від членів слідчо-оперативної

групи високого рівня мобільності, професійної підготовки та здатності оперативно й результативно реагувати на трансформацію слідчої ситуації. Окрім цього, в умовах ускладненої слідчої обстановки результативності розшуку військовослужбовця по гарячих слідах сприятиме застосування суб'єктивного підходу до огляду місця події та проведення вибіркового слідчого огляду, тобто здійснення огляду за ситуаційними вузлами з пріоритетним дослідженням тих зон, де, за оцінкою слідчого, можуть перебувати сліди та інші об'єкти, що мають першочергове значення для оперативного встановлення місцеперебування правопорушника та розкриття кримінального правопорушення. У разі виявлення облаштованих злочинцем схованок доцільним є організування поблизу них засідки з метою подальшого затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [1, с. 154].

Результати

На думку деяких вчених, окремої уваги потребує проблематика здійснення слідчих дій, зокрема невідкладних допитів та оглядів, у ситуаціях, коли військовослужбовці, які вчинили кримінальні правопорушення, перебувають у складі окремих підрозділів чи військових частин під час навчань або виконання бойових завдань та вчиняють відповідні діяння за місцем тимчасової дислокації в іншій області чи регіоні держави, у тому числі в зоні проведення бойових дій. Додаткові труднощі виникають також у зв'язку з відрядженням військовослужбовців – свідків у райони виконання бойових завдань, що особливо актуалізувалося протягом останніх років. Такі відрядження нерідко унеможливають своєчасне проведення першочергових слідчих дій та їх реалізацію в максимально стислі строки, оскільки інформація про фактичне місцезнаходження військовослужбовців і підрозділів, у яких вони проходять службу, може мати обмежений доступ або взагалі не підлягати розголошенню. З огляду на це доцільним видається наділення слідчого чи прокурора повноваженнями щодо тимчасового відтермінування прийняття рішення про відрядження військовослужбовців або ж надання можливості їх короткострокового повернення до органу досудового розслідування для проведення невідкладних слідчих дій з урахуванням завдань підрозділу, складу залучених сил і засобів та необхідності недопущення зриву виконання бойових завдань. Альтернативним шляхом розв'язання цієї проблеми може стати законодавче закріплення можливості проведення допиту свідків слідчим суддею до їх вибуття в район виконання бойових завдань у судовому засіданні на стадії досудового розслідування, що в подальшому дозволить використовувати такі показання як належний і допустимий доказ [2, с. 148].

Крім того, в науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що однією зі специфічних рис розслідування військових кримінальних правопорушень є необхідність допиту командирів та їхніх підлеглих, осіб різного службового становища, що зумовлює підвищені вимоги до дотримання слідчим принципів воїнського такту, з метою недопущення порушення військової дисципліни, підризу авторитету командування та негативного впливу на морально-психологічний стан особового складу [3, с. 81].

Також слушною є позиція, відповідно до якої важливе значення у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку проходження військової служби має проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, оскільки саме ці слідчі дії дають змогу встановити фактичне місцезнаходження правопорушника. Водночас істотні труднощі виникають під час організації та проведення зазначених заходів у разі відсутності документально підтверджених відомостей про місце проживання військовослужбовця, його можливе переховування у знайомих або родичів, а також при здійсненні огляду чи обшуку особистих речей, що перебувають на території військової частини, через неможливість точно визначити їх місцезнаходження та належно обґрунтувати відповідні клопотання. Окрім того, у процесі розслідування ухилення від військової служби шляхом

самокалічення або іншим способом досить часто постає потреба у проведенні слідчих експериментів з метою перевірки й уточнення обставин, що мають істотне значення для кримінального провадження, оскільки така слідча дія дозволяє за участю свідків та підозрюваних максимально точно відтворити обстановку вчинення правопорушення та встановити механізм і спосіб його реалізації [2, с. 149].

Наприклад, вчені зазначають, що у ході досудового розслідування фактів самовільного залишення військової частини або місця служби першочерговим завданням є встановлення та доказування обставин, що підтверджують сам факт відсутності військовослужбовця, а також з'ясування причин і умов, які унеможливили його своєчасне повернення. Важливого значення набуває визначення того, чи були вчинені інші кримінальні правопорушення до моменту або в період самовільної відсутності, чи відбувалося повернення військовослужбовця до частини або місця служби, а також чи мав місце його добровільний прихід до правоохоронних органів із відповідним зізнанням. Окрім цього, необхідно зібрати повну та детальну інформацію про особу підозрюваного, обставини його затримання представниками правоохоронних органів, військової частини або цивільними особами. Сукупність зазначених обставин має істотне значення для формування та перевірки слідчих версій, а також для належного планування подальших процесуальних дій. Окремо слід наголосити, що в умовах бойової обстановки момент початку самовільної відсутності визначається з урахуванням конкретних обставин події та пов'язується з тим часом, коли військовослужбовець отримав реальну можливість повернутися до військової частини, однак умисно цього не зробив [4, с. 14].

З точки зору кримінального процесу розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби передбачає дотримання чіткої та послідовної системи слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання належних і допустимих доказів, які підтверджують наявність складу кримінального правопорушення. До таких дій належать, зокрема, огляд місць перебування військовослужбовців, допити командного складу, товаришів по службі, родичів і знайомих, а також проведення обшуків та отримання тимчасового доступу до речей і документів. Усі зазначені процесуальні заходи мають бути належним чином зафіксовані, що є необхідною умовою забезпечення допустимості зібраних доказів у судовому провадженні. Окрім цього, під час розслідування слід ураховувати можливу протидію з боку командування, яка може проявлятися у приховуванні істотних обставин події або здійсненні тиску на свідків. За таких умов результативність слідчої діяльності значною мірою залежить від оперативності, належної організації роботи та залучення спеціалізованих слідчо-оперативних груп, що сприяє підвищенню ефективності розкриття правопорушень і збирання доказової бази [4, с. 15].

На подальших етапах досудового розслідування необхідно здійснювати оцінку процесуальної позиції підозрюваного, а також перевіряти повноту й достовірність отриманих доказів. Кримінально-процесуальна діяльність у таких провадженнях має ґрунтуватися на чіткій та скоординованій взаємодії між слідчими, правоохоронними органами й іншими учасниками кримінального провадження з урахуванням можливих конфліктів інтересів і перешкод у встановленні об'єктивної істини. Водночас істотне значення має врахування соціально-психологічних характеристик особи підозрюваного та застосування адекватних тактичних прийомів допиту, що сприяє повному й всебічному з'ясуванню обставин учиненого кримінального правопорушення [4, с. 15].

Під час розслідування фактів самовільного залишення військової частини або місця служби слід зважати на низку специфічних чинників, зумовлених особливостями проходження військової служби. З огляду на складний характер об'єктивної та суб'єктивної сторін цього кримінального правопорушення, для всебічного встановлення всіх обставин події виникає потреба у проведенні комплексу додаткових

слідчих дій з урахуванням службової специфіки. Одним із ключових аспектів є з'ясування того, чи були військовослужбовці належним чином поінформовані про свої службові обов'язки, правила військової дисципліни та юридичні наслідки самовільного залишення частини, адже лише за умови усвідомлення таких вимог можливо дійти обґрунтованого висновку щодо наявності умислу у їхніх діях, а не помилки чи недостатньої обізнаності [5, с. 30]. Водночас важливо забезпечити ефективний правовий захист осіб, які підозрюються у вчиненні зазначених кримінальних правопорушень, що є ключовою гарантією дотримання їхніх основоположних прав та свобод у межах кримінального процесу, а також сприяє об'єктивному та неупередженому встановленню істини [6].

Власне викладені вище позиції вчених, які стосуються розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України «Самовільне залишення військової частини або місця служби», демонструють особливості розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень. В той же час з кримінальної процесуальної точки зору складно виділити якісь спільні особливості проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій, які притаманні всім кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби, адже ці правопорушення хоча і мають спільний об'єкт, проте за своєю суттю і механізмом вчинення є вкрай різними, а тому потребують окремих досліджень.

Висновки

Аналізуючи ст. 91 КПК України та перелік кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, можна виявити деякі особливості, які мають бути враховані стороною обвинувачення під час їх розслідування:

1) статус особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Хоча було запропоновано виключити зі ст. 401 КК України вказівку про те, що військові кримінальні правопорушення вчиняються військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, проте на даний момент це юридична норма присутня і вона є імперативною (крім деяких незначних виключень, про які мова велась вище). Для того, щоб довести факт вчинення особою кримінального правопорушення проти порядку несення військової служби, слідчий та прокурор повинні встановити відношення особи до військової служби, адже таке правопорушення може вчинити лише спеціальний суб'єкт;

2) встановлення обов'язку, який було порушено військовослужбовцем або військовозобов'язаним. Мова йде про ті кримінальні правопорушення, які ми визначили у нашій класифікації як абсолютно бланкетні. Уповноважена посадова особа органу досудового розслідування повинна встановити, яким саме документом визначається конкретний порядок проходження військової служби та чи передбачає такий спеціальний документ наявність обов'язку, який, відповідно до заяви про кримінальне правопорушення, було порушено. Така вимога стосується також і відносно бланкетних норм, адже в процесі подальшого розслідування та необхідності уточнення правової кваліфікації діяння у слідчого чи прокурора виникне необхідність вивчення відповідних нормативно-правових актів;

3) наявність відповідного обов'язку у особи, яка підозрюється у вчиненні військового кримінального правопорушення. Слідчий чи інша уповноважена особа сторони обвинувачення повинна встановити, чи дійсно військовослужбовець або військовозобов'язаний мав виконати покладений на нього обов'язков. Тобто має бути встановлений зв'язок між особою та відповідною злочинною дією чи бездіяльністю. Для цього досліджуються не тільки спеціальні нормативно-правові акти, а і посадові інструкції, накази, розпорядження тощо, які є індивідуалізованими і які дозволять

довести, що на відповідну особу було покладено певний обов'язок в силу її статусу або повноваження, вона знала або повинна була знати про існування такого обов'язку і не виконала його;

4) встановлення обставин, які дозволяють відмежувати військові від інших кримінальних правопорушень. Як правило, таке розмежування відбувається завдяки виділенню спеціального суб'єкта – військовослужбовця або військовозобов'язаного (наприклад, це стосується ст. 410 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» та ст. 262 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем»). В той же час інколи таке розмежування буде стосуватись інших елементів складу кримінального правопорушення. Наприклад, встановлення суб'єктивної сторони впливатиме на розмежування ст. 411 КК України «Умисне знищення або пошкодження військового майна» та ст. 412 КК України «Необережне знищення або пошкодження військового майна». Крім того, уповноважена особа органу досудового розслідування повинна пам'ятати про маскування одних кримінальних правопорушень іншими. Наприклад, під необережним знищенням або пошкодженням військового майна (ст. 412 КК України) може бути замаскована крадіжка або інша форма незаконного привласнення майна.

Література

1. Давиденко В. В. Особливості розслідування самовільного залишення військової частини в умовах бойових дій чи військового конфлікту. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 4. С. 149–160.

2. Луців М. З. Досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку проходження військової служби: особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2019. Вип. 58(2). С. 145-150.

3. Карпенко М. І. Розслідування військових злочинів – одна з форм боротьби за зміцнення військової дисципліни і правопорядку у військових формуваннях України. Юридична наука. 2013. № 6. С. 78–83.

4. Давиденко В. В. Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. В. Давиденко; кер. роботи С. С. Чернявський ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. 20 с.

5. Бабенко А.М., Домброван Н.В., Яцишена Г.А. Кримінально-правові та кримінально-процесуальні засади розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби. Південноукраїнський правничий часопис. 2024. № 4. С. 25-31.

6. Адвокат при СЗЧ (ст. 407 КК України): захист прав військовослужбовців. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/9921>